

Проф. др Момчило Грубач

ВАРАДИ, ТИБОР: СПИСИ И ЉУДИ
– Приче из адвокатске архиве –
„Академска књига”, Нови Сад, 2015.

1. О аутору. – У *Српској енциклопедији* (Нови Сад – Београд 2013, том II, стр. 95) о аутору ове књиге написао сам, а овде ћу поновити:

ВАРАДИ, Тибор Ј. (Várady Tibor), правник, прозни писац, универзитетски професор (Зрењанин, 25. 5. 1939). Гимназију је завршио у Зрењанину, студије права у Београду (1962), а докторат правних наука стекао на Харварду (САД) 1970. Био адвокатски приправник у Зрењанину (1962), потом радио на Правном факултету у Новом Саду (1963–1993), прво као асистент, а затим као доцент и професор. Био је посланик у Народној скупштини Србије (1991–1993) и савезни министар правде у влади Милана Панића (1992–1993). Од 1993. је професор на Средњоевропском универзитету у Будимпешти. Предавао је на више универзитета у САД. Године 1999. изабран је за редовног професора универзитета *Emory* (Атланта). Одржао је и велики број предавања на универзитетима многих држава у Европи, Америци и Азији. Од 2000. редовно предаје и на летњој школи на Сорбони у Паризу. Био је главни правни саветник при Министарству иностраних послова СРЈ (2001–2004) и заступник СР Југославије (СЦГ, односно Србије) пред Међународним судом правде у Хагу (2001–2008). Редовни је члан САНУ, члан Друштва књижевника Војводине и више међународних стручних удружења. Члан је међународног Сталног арбитражног суда у Хагу и арбитар више сталних арбитража. Члан је Председништва и арбитар Спољнотрговинске арбитраже при Привредној

комори Србије у Београду. Објавио је око 250 научних радова на српском, енглеском, мађарском, француском и немачком језику, од тога 30 књига. Међу најзначајније спада уџбеник Међународног приватног права (1983) који је до сада имао четрнаест издања (новија издања са коауторима). Та се књига сматра водећим уџбеником из ове области на просторима бивше Југославије. Коаутор је и најпознатијег америчког уџбеника за област међународне трговинске арбитраже. Припада генерацији писаца окупљених око часописа *Új Symposion* (Нови симпозијум) који је излазио у Новом Саду од 1965.

2. О наслову, жанру и архивама. – Тибор Варади је ове године написао и објавио још једну занимљиву и значајну књигу. Наслов јој је *Сџици и људи*, а поднаслов *Приче из адвокатске архиве*. По вокацији правник, Варади је и књижевник и због тога у први план својих прича ставља људе, њихове судбине и животне проблеме које треба да реше право и правници у судским поступцима, некад успешно, али врло често и неуспешно јер се право у неким временима и околностима изврће у своју супротност, па је не само немоћно да праведно управља животима људи већ и само доприноси њиховом страдању. То су приче о малим људима који су се нашли у раљама живота, правних списа и образаца и добили свој број у полицијским, адвокатским, тужилачким и судским архивама. Наравно, све се врти око права које је у овој књизи приказано понајмање у његовој догматској, а много више у социолошкој, политичкој, психолошкој, филозофској и моралној димензији. Приче се дотичу многих грана права и разних врста правних поступака: кривичног, поступка за накнаду штете, бракоразводних спорова, поступка за реституцију, за отпуст из држављанства итд. Из богате адвокатске архиве која је формирана више од једног века, аутор бира предмете (приче) из ратних и поратних времена у којима се најизразитије манифестује људска несрећа, са једне стране, и моћ и немоћ права, са друге стране. Као што аутор каже, то је време „деконструкције нормалности” човековог живота, па и деконструкције нормалности права.

Док сам читао ову књигу све време ми се наметало питање ком жанру она припада. У теорији књижевности описи чувених криминалистичких случајева и кривичних поступака који су вођени поводом њих, признати су као посебан књижевни род под називом питавал. Име потиче од француског правника и књижевника Francis-a de Pitaval-a (1663–1743) који је написао збирку криминалистичких прича о чувеним и интересантним случајевима у 20 свезака. Касније је *пџитавала* било и у другим европским књижевностима (Egon Ervin Kisch, *Прашки пџитавал*, 1931. и др.). Варадијева књига, међутим, не спада у *пџитавале* јер се не односи само на крими-

налистичке случајеве, а описани случајеви нису гласовити (*celebres*), већ случајеви тзв. „малих” људи за које пре Варадија готово нико није знао и који ширу јавност нису узбуђивали. Нисам успео да Варадијеву књигу сврстам у фиоку одређеног књижевног жанра, иако несумњиво представља лепу књижевност, а не само сувопарно правничко штиво. Реч је о некој врсти документарне прозе у којој се меша више различитих жанрова: то је хронологија једне банатске вароши, историја Зрењанина и његових становника, али истовремено и сећање аутора на догађаје у којима је у прошлости учествовао и на људе са којима је долазио у додир, па, дакле, има и елемената мемоарске прозе. Осим тога, у књизи има и сјајних филозофских, психолошких, социолошких и политиколошких запажања и анализа.

Приче потичу из архиве породичне адвокатске канцеларије Варади која је основана 1893. године у Великом Бечкереку, који је променио неколико имена: прво се звао Нађбечкерек, па Велики Бечкерек, потом Петровград, за време немачке окупације Гросбечкерек, а после Другог светског рата Зрењанин. Канцеларију је основао Имре Варади, Тиборов деда, једно време народни посланик у Мађарском парламенту, касније посланик у парламенту Краљевине СХС, а од 1939. и сенатор као представник мађарске мањине. Канцеларију је наследио Тиборов отац Јожеф, који је једно време био и председник ове Коморе, а потом његов млађи брат, покојни Имре, који је такође био у руководству ове Коморе. Једно кратко време, пре почетка универзитетске каријере у Канцеларији је радио и аутор ове књиге. Не селећи се из исте куће канцеларија је, дакле, радила у пет градова и у седам држава врло различитог државноправног уређења: у Аустроугарској монархији, Краљевини СХС, ДФРЈ, СФРЈ, СРЈ, Државној заједници Србија и Црна Гора и коначно у Републици Србији.

Родоначелник адвокатске канцеларије, његови наследници, па и чланови породице строго су се држали правила „да се ништа не сме бацити”, и тако је настала богата архива и могућност да се напише ова књига за коју сам аутор каже да је „документарна проза”. Иначе, истрајавање на принципу да се ништа не сме бацити није баш лак и једноставан посао. Поред осталог, он захтева време и драгоцен простор. Варадијеви су у дворишту породичне куће у којој је била смештена адвокатска канцеларија имали и једну помоћну просторију коју су називали „штала” и онда кад је променила функцију и постала адвокатска архива. Врлина ове адвокатске канцеларије да чува архивску грађу код нас је, међутим, редак изузетак. Много доминантнија је небрига и неодговоран однос према документима који представљају или могу да представљају архивску грађу, иако је тај материјал део културног наслеђа од огромне вредности и непроцењивог значаја. Не знам како данас стоји са адвокатским архивама, које, иако при-

ватне архиве, ипак падају под режим Закона о архивској грађи. У одредби чл. 31. ст. 1. Закона о адвокатури стоји да је адвокат дужан да у роковима за чување архивске грађе чува списе и исправе које му је странка поверила. Да је архивистика код нас прилично занемарена види се и по томе што Република Србија још нема свој закон о тој важној делатности. У примени је прилично застарели Закон о архивској грађи бивше државе (СРЈ) из 1998. године у коме нема помена о електронској архиви, скенирању, микрофилмовању и другим технолошким достигнућима која унапређују и модернизују архивску службу. Тек је прошле године сачињен нацрт будућег Закона о архивској грађи и архивској служби, али нажалост, изгледа да је још прилично далеко од усвајања у Народној скупштини. Варадијева књига би могла да скрене јавну пажњу на значај ове проблематике, а адвокате који то правило још нису усвојили да опомене „да се ништа не сме бацити”.

3. Фрагменти. – Све приче испричане у овој књизи изванредно су занимљиве. Поменућу овде само неколико њих које остављају најјачи утисак.

а) Посебно су импресивне приче у одељцима „Ко је Мађар?” и „Ко није Немац?”

Између два рата у Србији је постојао пропис према коме мањинску школу није могло похађати дете чије презиме упућује да не припада дотичној мањини. То је довело до тзв. „анализе имена” која је изазивала бурне негативне емоције, па и судске спорове. Етнички Мађари са словенским или германским презименима доказивали су своје мађарско порекло, захтевали измену прописа и тражили правни пут за заштиту свог мањинског људског права.

Доказивање етничког порекла и тумачење презимена посебно је постало важно за време немачке окупације Баната и после успостављања нове комунистичке власти након ослобођења. За време немачке окупације многи Јевреји су прикривали своје национално порекло и представљали се као Немци или Мађари, спасавајући тако животе и имовину која је Јеврејима била обавезно одузимана. После рата, наступио је обрнут процес; многим банатским Немцима било је у интересу да докажу да нису Немци јер је нова власт Немце протеривала а њихову имовину конфисковала као непријатељску имовину. Нове жртве нису постали само нацистички злочинци него сви Немци, и они који су били потпуно невини. Јеврејско порекло више није хендикеп, па су се почели покретати судски поступци за повраћај конфискованих добара. Обе власти, и нацистичка и комунистичка, правни статус неких својих поданика условљавале су њиховим националним пореклом. Конфискација имовине, која је врста кривичне

санкције, у тим временима се није изрицала судском пресудом за извршено кривично дело, већ законом везано за идеолошку кривицу због припадности одређеној националној заједници. То је била казна за припадност противничкој страни.

б) Пребројавање по националној припадности у Војводини се сукобљава са великим тешкоћама тако да је скоро апсурдно и немогуће. Ко је ту Србин, Мађар или Немац? Аутор каже да у Бечкереку није познавао породицу која је уназад по прецима и сродницима била једнонационална (стр. 224). Мало је било чистих Мађара, Срба, Немаца и Јевреја. Мешовити бракови, сеобе и асимилације пореметиле су логику националног порекла. Мислим да је још и данас на територији општине Панчево у службеној употреби пет различитих језика, укључујући и македонски. У Банат су се својевремено из Елзаса били доселили чак и Французи, који се, међутим, нису очували као Французи. Ту је постојала чак и мала каталонска заједница, а у самом Бечкереку једно подручје је носило назив Нова Барселона. (Можда загонетне графите „Војводина – Каталонија” који су ових дана осванули у неким местима Војводине исписују њихови далеки потомци.)

в) У списима архиве коју Тибор Варади истражује нашли су се и документи који говоре о значају и начину вршења адвокатске делатности. Адвокатура није посао који се обавља у адвокатској канцеларији и у границама тачно одређеног радног времена. То је делатност која се врши и дању и ноћу, радним даном и празником и која се не састоји само у тумачењу правних прописа и писању поднесака, већ и у обављању разноврсних баналних операција, као што је, на пример, слање пакета са сланином и саламом уместо досуђене новчане накнаде своме клијенту који се у међувремену преселио у Јерусалим, јер између две државе у то време није постојао платни промет. Бранилац мора да буде увек уз свог клијента, без обзира на то колико је тешко и гнусно кривично дело учинио. Он мора да се потруди да и сам пронађе доказе који ће олакшати процесни положај клијента, без обзира на то колико је то напорно, неугодно и ризично. Он се не сме претворити у тужиоца странке коју заступа као што је, нажалост, бивало у историји бољшевичке адвокатуре, па и код нас, и то недавно. Има у овој књизи и пасажа који говоре о професионалној етици адвоката, као што је на пример, писмо ауторовог оца, адвоката Јожефа Варадија своме клијенту, у коме стоји: „Сматрам да жалба на ову одлуку није сврсисходна” (стр. 234). Адвокат је своме клијенту рекао истину, не завлачи га лажном надом да ће добити спор пред судом више инстанце у шта ни сам не верује.